

ЭМАЦЫЯНАЛЬНА-ЭКСПРЭСІЎНЫЯ ЧАСЦІЦЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ

З пачатку 90-х гг. XX ст. мовазнаўцы пачалі паступова звяртаць сваю ўвагу на такія «малазначныя» элементы мовы, як часціцы, прыназоўнікі, займеннікі і прыслоўі. Беларуская, руская, нямецкая, англійская мовы адносяцца да моў, дзе доля часціц вялікая. Часціцы – найважнейшыя камунікатыўныя словы, якія з’яўляюцца неад’емнай часткай моўных зносін, будаўнічым матэрыялам мовы.

Як піша лінгвіст Вінаградаў, часціцы займаюць прамежкавае становішча паміж службовымі словамі і марфемамі як часткамі слова [1, с. 163]. Агульным для іх з’яўляецца адсутнасць лексічнай самастойнасці і граматычныя функцыі, якія яны выконваюць. Ад марфемы іх адрознівае адсутнасць структурнай сувязі з пэўным словам, але, у той жа час, падобна марфемам, часціцы не валодаюць нават тым мінімумам лексічнага зместу, які маюць такія лексічныя словы, як прыназоўнікі і злучнікі.

Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў падае іх наступнае вызначэнне: «часціцы – гэта разнавіднасць службовых слоў, якая аб’яднана ў адну часціцу мовы агульнай семантыка-сінтаксічнай функцыяй, якая адлюстроўвае адносіны гаворачага да выказанага з асаблівым вылучэннем або ўдакладненнем якога-небудзь моманту або боку ў гэтым выказванні» [2, с. 482].

У дачыненні да наяўнасці або адсутнасці ў часціц лексічнага значэння або характару гэтага значэння адзначаны наступныя пункты гледжання:

– адна група навукоўцаў мяркуе, што ў часціц, як і наогул у службовых слоў, адсутнічае лексічнае значэнне – яны маюць чыста граматычнае значэнне;

– іншая група лінгвістаў не адмаўляе цалкам наяўнасці ў часціц лексічнага значэння, але паказвае на яго непаўнаўнартасць;

– трэцяя група даследчыкаў паказвае на кантэкстуальную сінтаксічную абумоўленасць лексічнага значэння часціц.

Сярод тыпалагічных адрозненняў беларускай і англійскай моў асабліва вылучаецца *партыкляванасць* беларускай мовы. Маецца на ўвазе той факт, што беларуская мова валодае больш развітой сістэмай часціц, колькасна не супастаўляльнай з аналагічнай сістэмай англійскай мовы (у сістэме часціц англійскай мовы даследчыкі ў сярэднім налічылі 20 часціц, у беларускай мове гэтая лічба ў сярэднім можа дасягаць лічбы 102).

Трэба звярнуць увагу і на той факт, што, у адрозненне ад беларускай мовы, для англійскіх часціц не характэрна *нанізванне*, г.зн. ужыванне цэлых ланцужкоў часціц. У беларускай мове часціцы, асабліва мадальныя, валодаюць здольнасцю спалучацца адна з адной у цэлыя комплексы, якія ў сказе лёгка ўзнікаюць і лёгка распадаюцца.

Спецыфіка англійскай мовы праяўляецца таксама і ў тым, што ў ёй адсутнічае разрад мадальных часціц, у адрозненне ад нямецкай і нарвежскай, дзе мадальныя часціцы актыўна выкарыстоўваюцца ў мове і вывучаюцца даследчыкамі. Значэнні, якія выражаюцца ў гэтых мовах мадальнымі часціцамі, у англійскай мове перадаюцца іншымі сродкамі, перш за ўсё мадальнымі словамі.

Замежныя даследчыкі англійскай мовы не вылучаюць клас часціц у тым разуменні, у якім яны трактуюцца ў айчынным мовазнаўстве, і адносяць часціцы да прыслоўяў або службовых часцін мовы. У той жа час яны адзначаюць цэлы шэраг асаблівасцей у значэнні і функцыянаванні слоў *only*, *even*, *just* і інш., вылучаючы іх на гэтай падставе ў асобныя падкласы прыслоўяў.

Дж. Керм кажа аб наяўнасці ў англійскай мове асаблівай групы вылучальных прыслоўяў – *distinguishing adverbs*, у якую ён уключае словы *simply*, *only*, *even*, *also* і інш. на той падставе, што яны могуць факусаваць увагу не толькі на дзеясловах, але і вылучаць любы другі член сказа [3, с. 164].

З іншага боку, некаторыя айчынныя лінгвісты не адмяжоўваць англійскія часціцы ад прыслоўяў. Т. І. Капітонава, напрыклад, лічыць часціцы *прыслоўямі ўзмацнення* на той падставе, што яны марфалагічна тоесныя іншым прыслоўям і выконваюць тоесныя па фармальным прыкметах сінтаксічныя функцыі [4, с. 10].

В. Жыгадла падае іншае вызначэнне: «Часціцы – нязменныя словы, якія ўдакладняюць сэнс іншых слоў, надаюць мадальныя або эмацыянальна-экспрэсіўныя адценні іншым словам або групам слоў» [3, с. 165].

На думку С. Я. Шаўчэнкі, часціцы ўтвараюць самастойны разрад слоў, для якога ўводзіцца тэрмін «мадыфікатары». М а д ы ф і к а т а р ы – адзінкі, здольныя ажыццяўляць ў выказванні семантычнае прырошчванне, г.зн. перадаваць дадатковую інфармацыю [Там жа, с. 166].

Для кампаратыўнага аналізу эмацыянальна-экспрэсіўных часціц з тлумачальнага слоўніка беларускай мовы метадам суцэльнай выбаркі былі выпісаны некаторыя эмацыянальна-экспрэсіўныя часціцы і іх семныя кампаненты.

Разбіраліся тэксты сучаснай мастацкай літаратуры, дзе былі знойдзены выкарыстанні лексем з аналізуемай групоўкі: найбольш ужывальнымі ў беларускіх мастацкіх тэкстах з’яўляюцца часціцы *вось*, *дык*, *нават*, *так*, *што*, *як*, *ужо*. Кожнае слова зыходнай мовы было праверана па двухмоўным слоўніку, у выніку чаго былі выяўлены слоўнікавыя адпаведнікі ў беларускай і англійскай мовах.

На этапе выяўлення міжмоўных лексічных адпаведнікаў лексем мовы супастаўлення былі правераны па сінанімічным слоўніку. Дадзеныя з сінанімічнага слоўніка сталі базай новага спісу, які ўключае як выяўленыя на

папярэднім кроку перакладныя адпаведнасці, так і новыя словы, атрыманыя з перакладных слоўнікаў, за выключэннем прыкладаў, якія адносяцца да іншых часцін мовы (*here, really, even, very, simply, what, rather, well, right*).

Пры дапамозе слоўніка *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* былі выпісаны кампаненты значэнняў слоў, якія былі разгледжаны раней. У выніку кампанентнага аналізу дэфініцый было праведзена семнае апісанне ў рамках выдзеленай групы слоў.

Такім чынам, быў складзены спіс міжмоўных лексічных адпаведнікаў: аж – *oh, even*; вось – *indeed, right, oh*; вунь – *really*; дык – *only, why, very, fairly*; ж – *simply, just, very*; нават – *even, actually, very*; нібыта (нібы) – *even*; няхай – *let it*; так – *only, right, simply, very*; толькі – *only, just, simply*; ужо – *rather, fairly, very*; хоць – *even*; што – *oh, why*; як – *oh*.

На падставе атрыманых рэзультатаў даследавання можна зрабіць наступныя высновы:

– большасць эмацыянальна-экспрэсіўных часціц з’яўляюцца аднаскладовымі і такая тэндэнцыя характэрна для англійскай мовы. У беларускай мове часціцы могуць ствараць складаныя комплексы лінейнай працягласці, якія ўзмацняюць значэнне часціцы;

– большасць часціц займаюць пазіцыю непасрэдна перад словам, да якога яны адносяцца, спалучаюцца з іншымі часціцамі мовы. Гэтая тэндэнцыя характэрна абедзвюм мовам;

– кожная часціца ўяўляе сабой набор сем, частка значэнняў унікальная, частка сустракаецца ў семантыцы іншых часціц. Часціцы павінны падмацоўваць адна адну, і іх значэнне шмат у чым падмацоўваецца кантэкстам.

Унікальнасць класа часціц і цяжкасці іх вылучэння звязаны з тымі семантычнымі функцыямі, якія абумоўлены ярка выяўленымі прагматычнымі функцыямі. Неадэкватнае адлюстраванне семантыкі часціцы прыводзіць да таго, што яна перакладаецца літаральна або з дапамогай моўнай адзінкі, якая мае іншую функцыю.

ЛІТАРАТУРА

1. *Виноградов, В. В.* Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов; под ред. Г. А. Золотовой. – 4-е изд. – М. : Рус. яз., 2000. – 718 с.
2. Краткий словарь терминов лингвистики текста // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – Вып. 8. – М. : Прогресс, 1978. – 479 с.
3. *Вежбицкая, А.* Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; пер. с. англ. и отв. ред. М. И. Кропгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой. – М. : Рус. словари, 1995. – 416 с.
4. *Капитонова, Т. И.* Определители предложения, выраженные наречием или наречным словосочетанием, в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Т. И. Капитонова – Л., 1963. – 16 с.